نقدنظر
شماره چهارم
دی ۱۴۰۴
۱۲

انبوه‌گرایی در سفر معنوی پیاده روی اربعین؛ فرصت یا تهدید؟

مهدیه شهرابی فراهانی
دکتری مدیریت گردشگری، مدیر همکاری‌های بین‌المللی پارک فناوری‌های نرم و صنایع فرهنگی، تهران، ایران.

چکیده

سفر معنوی پیاده روی اربعین به عنوان یکی از قدیمی ترین آیین های دینی شیعیان در کشور عراق، هر سال میزبان عظیمی از زائرانی است که خودشان را با سختی و دشواری به کربلای مقدسه می رسانند توسعهٔ شبکهٔ حمل و نقل، ترویج رسانه های اجتماعی و تمایل به حضور در مکان های معنوی و مقدس، موجب حضور انبوهی از گردشگران در سرزمین عراق و به ویژه ظهور گرایش های نوین معنوی و بازدید از اعمال دینی مذهبی خاص همراه بوده است به طوری که اشاعهٔ روی کرد انبوه گرایی و اجتماع میلیونی شیعیان جهان اتفاقی کم نظیر و کم سابقه در پیاده روی اربعین به شمار می رود از سوی دیگر تبلیغ گستردهٔ این رویداد دینی از سوی جوامع مختلف به ویژه ایران یک اقدام استراتژیک تلقی می گردد در این نوشتار انبوه گرایی در سفر معنوی اربعین هم از رویکرد درونی مدیریت گردشگری و هم نگاه برونی کلان و استراتژیک مورد بررسی قرار گرفته است از یک سو سیل عظیم گردشگران در پیاده روی موجبات تهدید بسیاری را فراهم می نماید آسیب هایی را به همراه دارد چرا که بر اساس تحلیل های اقتصادی، زیست محیطی، جامعه شناختی، معنویت و مذهبی در گردشگری می توان به تهدیدهایی اشاره نمود که هم گردشگر و هم جامعهٔ محلی را با آسیب های بسیار مواجه خواهد ساخت از سوی دیگر نگاه استراتژیک به اربعین به عنوان حضور میلیونی شیعیان جهان در یک مکان مقدس نیز امری مهم و به عنوان فرصت قابل تأمل می باشد به طوری که شاید تاکنون از دید گردشگری تحلیلی بر روی آن صورت نگرفته است بدین جهت نیاز به همسو شدن دیدگاه های مدیریت گردشگری از دریچهٔ درون فرهنگی و استراتژیک از دید بیرونی، وجود دارد یکپارچگی رویکردهای کلان مدیریتی هم در زمینهٔ گردشگری و هم نگاه کلان استراتژیک رویداد اربعین، یکی از اقداماتی است که می تواند تمامی تهدیدها را نیز به فرصت تبدیل نماید.

واژگان کلیدی: پیاده‌روی اربعین، معنویت، مکان مقدس، گردشگری مذهبی.

DOI: 10.22034/JCR.1.1.4.1.4.2
Email :Mahdieh.shahrabi@yahoo.com
نشریه مکتب نقدنظر، ۱ (۴): ۱۹-۱۲ تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۸/۱۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۳۰ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۱۰/۱۰

[Downloaded from jcr-sj.com on 2026-10-05]
[DOI: 10.22034/JCR.1.1.4.1.4.2]

ترویج و تبلیغ به رویکرد انبوه‌گرایی در سفر معنوی پیاده‌روی اربعین چه اثراتی را از دیدگاه مدیریت گردشگری به همراه خواهد داشت؟

بیان مسئله

تبلیغ و ترغیب به پیاده‌روی اربعین در سال‌های اخیر بیش از پیش صورت پذیرفته است. این آیین از سال‌های دور حتی در زمان ممنوعیت سفر به کربلا نیز انجام می‌شده است، گزارش‌های رسمی منتشر شده نشان می‌دهند در سال‌های اخیر به طور متوسط حدود بیست میلیون نفر در این رویداد دینی حضور می‌یابند[1]، به طوری که بالغ بر ۲۱ میلیون نفر در پیاده‌روی اربعین ۲۰۲۵ با هدف زیارت اربعین حسینی از نجف تا کربلا گزارش شده است[2].

تصویر ۱. زیارت اربعین حسینی از نجف تا کربلا. مأخذ:
https://karbala-intel.net/english/۱۰۳۶۲

بی شک بررسی پیاده‌روی اربعین نه صرفاً از دیدگاه درون فرهنگی، بلکه نیازمند رویکرد استراتژیکی است، چرا که سفر معنوی پیاده‌روی اربعین به عنوان یکی از ابزارهای مهم ترویج شیعیان جهان اسلام به همهٔ نگاه‌های جهانی شده است، به ویژه برای ایران این نگاه بیش از پیش اهمیت دارد از نگاه گردشگری بی شک رویدادها نقش مهمی در توسعه ایفا می‌کنند، به ویژه مقصدهای گردشگری در سال‌های اخیر با برگزاری رویدادها سعی در شناساندن و معرفی مقصد گردشگری داشته‌اند به طوری که به عنوان یکی از استراتژی‌های بازاریابی مقصد در نظر گرفته می‌شود. از سوی دیگر با افزایش گرایش جهان به سمت معنویت، مکان‌های مقدس و مضامین معنوی سیر کثیری از سفرهای معنوی شکل گرفته است. بر رویداد اربعین نیز از این قاعده مستثنی نبوده و آمارهای با حضور حجم بالای تعداد گردشگران در این زمینه منتشر شده است. اگرچه روند ارائهٔ آمارهای کمی از اقدامات

1.https://religionmediacentre.org.uk/news/the-largest-annual-event-on-earth-millions-join-the-arbaeen-pilgrimage-in-iraq/
تاریخ مراجعه: ۲۲ مرداد ۱۴۰۴
2. https://karbala-intel.net/english/10362
تاریخ مراجعه: ۲ مهر ۱۴۰۴

[Downloaded from jcr-sj.com on 2026-10-05]
[DOI: 10.22034/JCR.1.1.4.1.4.2]

اجتناب‌ناپذیری به شمار می‌رود، با این حال در فضای گردشگری نمی‌توان به این سادگی در این زمینه سخن گفت، چرا که عوامل بسیاری در ارائهٔ آمارهای کمی و انبوه پیادەروی اربعین دخیل و مؤثر هستند، به طوری که صرف اشارهٔ کمی به تعداد حاضرین در این رویداد نمی‌توان بسنده کرد، و این موضوع از جوانب بسیاری قابل تأمل و بررسی است، چرا که هم از حیث مذهبی، جامعه‌شناختی، فرهنگی، گردشگری، اقتصادی، زیست محیطی و سیاسی نیازمند تحلیل عمیق‌تر می‌باشد. از دیدگاه دیگر، نگاه کلان استراتژیک، پیادەروی اربعین را یکی از پرچم‌داران اصلی اعتقاد شیعه می‌داند، به ویژه با تأکید بر روایت از حضرت امام‌حسن‌عسکری که زیارت اربعین را به عنوان یکی از نشانه‌های مؤمن بیان کرده‌اند، لذا این رویکرد خود امر مهمی در ترویج دینی آن و چه بسا فرصت محسوب می‌شود.

از دیدگاه صرف گردشگری، آیین‌های مذهبی اعمال و رفتار مذهبی خاص در یک مکان مقدس همراه آداب و رسومی است که از سوی پیروان ادیان انتظار می‌رود و هنگامی که تفکرات غیر صحیح دینی در این حوزه رسوخ نماید و اندیشه‌ای در آن نباشد در ادامه مشکلات بسیاری را به همراه خواهد داشت. در سال‌های اخیر تبلیغات گسترده‌ای به نام معنویت و سفرهای معنوی شکل گرفته است، افزایش بی‌حد و مرز گردشگران به ویژه در پیادەروی اربعین به معنی صرفا نگاه درآمدزایی و رویکرد مادی گرایانه و مدرنیته می‌باشد.

حضور در پیادەروی اربعین به عنوان یک رفتار اجتماعی از سوی رسانه‌های بسیاری تبلیغ می‌شود، از سوی دیگر فارغ از زائرانی که مقید و متعهد به احترام، و انجام آیین‌ها و اعمال عبادی می‌باشند، گروهی از افراد جامعه ضمن تحت تأثیر قرار گرفته رسانه‌های اجتماعی، سعی در دیده شدن، و همسو با جماعت شدن، اشاعهٔ معنویت در مکان مقدس و امثال ادبیات غیر دینی معنوی است که هیچ ریشه‌ای در آیین‌های عبادی و اعمال دینی شیعه ندارد. از این رو با مرور زمان و حضور انبوه گردشگران که رویکرد انبوه‌گرایی را در رویداد اربعین رقم خواهد زد، موجبات افزایش آثار منفی این رویداد را بیش از پیش فراهم می‌نماید. در این دیدگاه تبلیغات گستردهٔ معنویت گرایی بسیار عاملی برای تهدید نگریسته می‌شود. در رویکرد کلا، کاملا در نقطه مقابل هستیم و فرصتی برای بازنمایی قدرت و اعتقادات شیعه محسوب می‌گردد. به عبارتی دو نگاه صرف متناقض و متضاد که بسیار نیازمند تأمل و تحلیل می‌باشد. در این نوشتار رویکرد انبوه‌گرایی به سفرهای معنوی با محوریت پیادەروی اربعین، با تحلیل فرصت و تهدید، مورد بررسی و نقد قرار گرفته است.

گرایش به معنویت و حضور در رویدادهای معنوی رو به افزایش است. پیاده‌روی اربعین به عنوان یکی از ابررویدادهای دینی در جهان به شمار می‌رود که هم دید سفرهای معنوی و مذهبی گردشگری و هم رویکرد کلان استراتژیک با هدف قدرت‌نمایی شیعیان جهان اسلام قابل تأمل می‌باشد. صرف تمرکز با هدف حداکثر نمودن تعداد حاضران در این رویداد بی‌شک آسیب‌هایی را در ادامه به همراه خواهد داشت هم از نظر دیدگاه اعتقادی، هم مدیریت گردشگری، و آسیب‌های جامعه میهمان و میزبان، و همچنین در این راستا اهداف کلان قربانی مشکلات وآسیب‌ها خواهند شد.

بدنه نقد

تأکید به آمارهای کمی در رویدادها امری اجتناب‌ناپذیر است. بسیاری از رویدادهایی که در جهان برگزار می‌شوند اعم از سیاسی، فرهنگی و دینی بر اساس معیار تعداد حضور گردشگران ارزیابی می‌گردند، با این حال گاهی اوقات این امر خود آسیب زننده خواهد بود. به طوری که اگر معیارهای ارزیابی فقط صرف تمرکز بر افزایش نسبی گردشگران در هر سال نسبت به سال‌های دیگر باشد، شاهد رویکرد انبوه‌گرایی و افزایش بی‌حد و مرز تعداد گردشگران خارج از حد تحمل و ظرفیت مقصد گردشگری خواهیم بود و این امر مشکلات بسیاری را ایجاد خواهد کرد. به ویژه با افزایش سفرها به مقصدهای مذهبی و مقدس، بهره‌مندی از رسانه‌های اجتماعی، تأثیر بالای تبلیغات دهان به دهان، سبب افزایش حضور گردشگران در مقصد می‌گردد.

از دیدگاه مدیریت گردشگری، ترویج انبوه‌گرایی در پیادەروی اربعین را می‌توان از ابعاد گردشگر و جامعهٔ میزبان بررسی کرد. این تحلیل نگاه به گردشگری در دو بخش مبدأ و مقصد، به

[Downloaded from jcr-sj.com on 2026-10-05]
[DOI: 10.22034/JCR.1.1.4.1.4.2]

همـراه تمامـی فرآیندهایـی اسـت کـه در ایـن اکوسیسـتم وجـود دارنـد. در حـال حاضر بـا افزایـش سـفرهای مذهبی و حضـور گسـترده گردشـگران در انـواع رویدادهـای دینـی، از اولیـن صورت‌هـای گردشـگری انبـوه به شـمار مـی‌رود که به ویـژه در قـرن ۱۵ بیشـتر قابـل ردیابی اسـت (Lundup, 2020). علی‌رغم اینکه تحقیقات نشـان داد در سـفرهای مذهبی گرایـش بـه تجمـع و انبوه‌گرایـی مـورد قبول نیسـت به ویـژه از دیدگاه متمسـکان بـه آن مذهـب، حضور انبوه توریسـت در ایـن مکان‌هـا مـورد پذیـرش نمی‌باشـد (Lundup, 2020).

از دیـدگاه گردشـگر و کسـب رضایت‌منـدی، یکی دیگر از مفاهیم مـورد تحلیل در ایـن رویکرد، اصالت اسـت. اصالت یکی از مهم‌تریـن مفاهیـم مـورد توجـه جامعـه مبدأ و مقصد می‌باشـد از نگاه گردشـگر جسـتجوی اصالت بـه ویـژه در میراث فرهنگـی اهمیـت ویـژه‌ای دارد (Apostolakis, 2003)، اگرچـه گردشـگران بـه دنبـال اصالت هسـتند یا نـه، یک موضوع پیچیده و مبهم اسـت و تا حدود زیادی به گونهٔ گردشـگری وخود گردشـگر وابسـته اسـت (Chhabra, 2010) اصالـت فرآینـدی عینـی و ذهنی اسـت کـه همزمان ذهـن، روح و جسـم گردشگر را درگیـر می‌کنـد.

از دیـدگاه اقتصـادی و زیسـت محیطـی بـا شـکل‌گیری گردشـگری بـه صـورت یک صنعـت پردرآمـد، توجه بسـیاری از کشـورها بـه ایـن مقولـه، در راسـتای دسـت‌یابی و بهره‌منـدی از سـود سرشـار ایـن پدیـده جلـب شـد. در این شـرایط، شناسـایی اثـرات بالقـوهٔ گردشـگری انبـوه و توجـه به اثـرات فعالیت‌های گردشـگری بـر اقتصاد، محیط‌زیسـت و فرهنگ نقـاط توریسـتی، و همچنیـن رشـد غیرقابـل کنتـرل گردشـگری انبـوه که باعـث تهی‌سـازی و تخریـب منابع طبیعی، اجتماعـی و فرهنگـی شـده و اثـرات مخربـی همانند فروکاسـت میـراث و فرهنگ سـنتی و محلـی، از بیـن رفتن هویت محلـی، افزایـش میـزان جرائم، ازدحام و شـلوغی و دیگر مسـائل زیسـت محیطـی را در مناطق میزبـان برجای نهـاده بود، آغـاز شـد (Che and Sirkaya, 2006).

از دیـدگاه رویکردهـای نویـن معنـوی، در رویکردهای مدرنسـیم افـرادی که پیرو یک دین و مذهب نباشـند بـا روی آورن به سـبک‌های مدیتیشـن و از ایـن دسـت فعالیت‌هـا اجـازه ورود به مکان مقـدس و انجام آیین‌هـای مذهبی را پیـدا خواهند کـرد (Bruce Lai, 2024). گرایش‌هـای نوظهـور بـه معنویـت، فردگرایی و جهانی شـدن در جامعه مدرن سـبک جدیدی از سـفرهای معنوی به مکان‌های مذهبی را ایجاد کرده اسـت که از سـبک و سـیاق سـفرهای رسـمی و مشـخص مذهبی در یـک دیـن خـاص خارج شـده و سـبب نارضایتـی پیـروان آن دیـن شـده اسـت (Mas'ud et al., 2025). بدین مفهوم کـه نگاهـی تجـاری، مادی‌گرایانـه و مدرنیتـه بـه مکان‌هـای مقـدس در حـال رخ دادن اسـت و ایـن همان نکته بـود که با مطرح شـدن نظریه و پیوسـتان گردشـگری مذهبی از سـوی اسـمیت [3] (۱۹۹۹) بسـیاری بر این عقیده بودند که گسـترهٔ ایـن نظریـه در آینـده بـه ماهیـت الـی مذهـب آسـیب وارد خواهـد نمـود. اگرچه ایـن رویکـرد بد تعبیـر نشـده و در قرن جدیـد بـه فعالیت‌هـای مثبتـی تلقـی می‌شـود کـه افـراد در جامعه بـرای کسـب تجربه‌هـای معنـوی و گریـز از زندگی روزمـرهٔ صنعتـی از آن بهـره می‌برنـد چه بسـا آثار مثبـت فـردی هـم بـه همـراه دارد (Giulia Parola et al., 2024).

معنویـت در عصـر مـدرن تمسـک بـه هر شـیوه و هر سـیاق بـه مکان مذهبـی و مقـدس و حتی حضـور در کنـار اعمال مذهبی نیسـت. نتایج تحقیقات رفتارشناسـی در حوزهٔ گردشـگری و معنویت حاکی از این مطلب اسـت، جامعه انسـانی بـه هـر میـزان کـه در مادیات، مشـکلات فـردی و اجتماعی تحت فشـار قرار می‌گیـرد، نیاز بـه معنویت بیشـتر را در خود احسـاس می‌کنـد، بـه ویـژه سـفر و آن هـم رویدادهایی که ضمیمهٔ معنـوی مذهبی دارند، شـاهد حضور بیشـتر و متنوع گردشـگران هسـتند. ایـن نکتـه را می‌تـوان بـا افزایـش آمـار سـفرهای زیـارت اربعیـن مشـاهده کـرد. در سـال‌های اخیر بـا افزایـش سـفرهای پیـاده‌روی اربعیـن، گویـی فقـط بـر افزایش آمـار کمی و گردشـگری انبـوه تأکیـد می‌گردد. بـر این اسـاس نـگاه تجـاری و مادی‌گرایانـه بـه اربعیـن می‌تواند فلسـفهٔ اصلـی این سـفر را با آسـیب روبـه‌رو نماید. چـرا که وقتی صحبـت از تجاری‌سـازی می‌شـود، همـهٔ مفاهیـم و موضوعات مشـتریانی تلقـی می‌گردند که بایسـتی بـه ارزش افـزودهٔ مـادی اقتصـادی تبدیـل شـوند. از سـوی دیگر نقطه نظر رویکرد اسـتراتژیک بـه ترویج فرهنگ اعتقادات شـیعیان تمرکز دارد، رویکـردی کـه کامـلا بحـث متناقـض و متفاوتـی را بیـان می‌کنـد. در این دیـدگاه تأکید بـر آمارهای کمـی، افزایش

3. Smith, 1999

[Downloaded from jcr-sj.com on 2026-10-05]
[DOI: 10.22034/JCR.1.1.4.1.4.2]

حضـور گردشـگران و سـیل حضـور جمعیـت چه بسـا نقطـهٔ عطف و تمرکـز قـدرت خواهـد بـود! اگرچه با تحلیـل آن دوبـاره بـه افزایـش و رونـد بی‌رویـهٔ افزایـش جمعیـت می‌رسـیم کـه آن هـم از یـک سـو می‌توانـد نقـاط منفـی را در بـر داشـته باشـد. در ایـن دیـدگاه تمامی فرآیند پیـاده‌روی اربعین، که اصل و اسـاس آن معنوی اسـت و وامـدار اعتقادات عظیم شـیعی می‌باشـد، همگـی بـه محصـولات تجـاری تبدیـل می‌شـوند که فقـط و فقـط جنبـهٔ ارزش ریالـی آنهـا مد نظر اسـت، از هـر چیـزی بایسـتی پـول درآورده شـود حتی به قیمت آسـیب رسـاندن به مقصد، مهمـان و میزبان و همچنین فلسـفهٔ اصلـی سـفر. البتـه که ایـن اقدام بـا توجه به میـزان برنامه‌ریـزی، مدیریـت و تأمل جامعـه میزبان متفاوت اسـت. برخـی جوامـع مدیریت گردشـگری را بسـیار مهم دانسـته و با رویکرد مدیریت مقصد گردشـگری، نظارت دقیـق بر تعداد گردشـگران دارنـد، امـا برخـی مقصدهـا از سیسـتم مدیریـت گردشـگری تبعیت نمی‌کننـد، و ایـن امر ممکن اسـت به دلایل مختلف باشـد. ممکن اسـت صنعـت گردشـگری از جایگاه والایی برخـوردار نباشـد، دوم این‌که سـاختار مدیریتی و سـازمانی مشـخصی از گردشـگری در آن مقصـد وجـود نـدارد، و یا ممکن اسـت حتـی علی‌رغم همهٔ اینهـا افزایش کمی تعـداد گردشـگران بـرای مقصـد مزیـت مثبـت تلقی گـردد، ماننـد مدیرانـی که بـر آمارهای کمـی تکیه می‌کننـد و هر سـال بـه دنبـال افزایـش میانگیـن سـفرها به مقصد هسـتند. بایـد در ایـن زمینه بـه این مهم توجه داشـت کـه مدیریت گردشـگری شـامل جامعه مهمان هم می‌شـود. اگر جامعهٔ میزبان نگاه مدیریت قوی یا سـاز و کار مشـخص گردشـگری نداشـته باشـد، بـه ایـن مفهـوم نیسـت کـه جامعه متقاضـی نیـز بـدون مدیریت عمـل کنـد و نظارتی بـر بـازار تقاضای گردشـگری نداشـته باشـد. چـرا ایـن نکته مهم اسـت؟ بـه این دلیل کـه تجربه‌های پیشـین در نقاط مختلف دنیا نشـان می‌دهـد اگـر جامعـه مقصـد از سیسـتم مدیریت مقصـد بهره‌مند نباشـد، جامعه متقاضـی هـم بی‌مهابا عمل کنـد، در ادامـه و ادوار آتـی شـاهد رفتـار قهرآمیـز از سـوی جامـع میزبـان خواهیم بـود. پس چه بهتر که جامعهٔ مهمـان و متقاضی ایـن مدیریـت را از درون انجـام دهـد از سـوی دیگـر بایـد بـه ایـن نکتـه اذعـان کرد وقتی همهٔ تسـهیلات اقتصادی سـفر فقـط در یـک رویـداد داده می‌شـود خـود ایـن امـر باعث تراکم سـفرها بـه آن مقصد می‌گـردد. در مـورد پیـاده‌روی اربعین ایـن نکتـه کاملاً مصـداق عینـی دارد. بـا افزایش هزینه‌های سـفر به عتبـات، تمامی تسـهیلات دولتی و تسـهیل ورود به مقصـد عتبـات متمرکـز فقـط بـر اربعین اسـت و این خـود می‌تواند نقطهٔ شـروع مشـکلات باشـد.

در نـگاه کلـی گردشـگری یـک مفهـوم و رفتـار اجتماعـی فرهنگـی اسـت، هـر گاه فقـط نـگاه مطلـق مادی‌گرایانـه، تجاری‌سـازی صـرف بـه آن ایجـاد شـود، بـدون شـک شـاهد پایـان آن خواهیـم بـود. بـه ویـژه در سـفرهایی کـه بدنـهٔ اعتقـادی دارنـد، نمی‌تـوان بی‌برنامـه عمـل کـرد. از سـوی دیگـر ترویـج فرهنگ اعتقـادی شـیعیان، تأکید بـر همگرایی و نشـان دادن قـدرت و بازنمایـی باورهـای شـیعیان در جهـان، امـری مهـم و اجتناب ناپذیر اسـت. شـاید بتـوان گفت نگاه اسـتراتژیک بـه صنعـت گردشـگری، فارغ شـدن از فضای جزیـره‌ای عمل کـردن، ایجـاد رویکرد یکپارچه در این سیسـتم می‌تـوان تمامـی تهدیدهـا را فرصـت تبدیـل نمایـد. چـرا کـه از هـر نقطـهٔ مدیریت که بررسـی می‌شـود، بـه هر قیمتی نبایـد شـاهد افزایـش آمـار گردشـگران اربعیـن بـود در پیـاده‌روی اربعیـن تمامـی مفاهیـم انتزاعی معنـوی بـروز و ظهور می‌یابنـد از حـس همدلـی و ارتبـاط بـا سـایر انسـانها تـا اتصـال و تقـرب بـه خداونـد، تـا همگرایـی اجتماعی، شـناخت فرهنگهـا همگـی تجلـی معنویـت در عصـر امـروزی اسـت کـه وامـدار گردشـگری می‌باشدبی‌شـک رسـانه یکـی از مهم‌تریـن آیینه‌هـای اصلـی بـه تصویر کشـیدن این سـیل جمعیـت پیـاده‌روی اربعیـن اسـت، امـا در هر حال بایسـتی چـاره‌ای اندیشـید. چـرا کـه رویکـرد معنـوی همان گونـه کـه می‌تواند راه‌گشـا باشـد، به همـان میزان هـم می‌توانـد برای پیـاده روی اربعیـن نامطلـوب واقـع گـردد. درهـم تنیده شـدن مادی‌گرایی و معنویـت مدرن بـا اصول و اعتقـادات مذهبی، در هـر دیـن و اعتقـادی و نـه فقـط اسـلام، آسـیب زننـده خواهـد بـود. چـرا کـه بخـش عمـده‌ای از مضامین معنـوی در گردشـگری انتزاعـی و ناملموس می‌باشـند، شـاهد عینـی و فیزیکی برای تعیین حـد و مـرز آن وجود ندارد، لذا مشـکلات ممکـن اسـت بیـش از پیـش بـروز یابـد. اگرچـه رویکـرد کلان اسـتراتژیک را نمی‌تـوان نادیـده انگاشـت، چـرا کـه از این دیـدگاه امـری مثبـت تلقـی می‌گـردد و بسـیار نتیجـه بخـش می‌باشـد، هـم در ارائهٔ هویـت دینی شـیعی و هـم قدرت

[Downloaded from jcr-sj.com on 2026-10-05]
[DOI: 10.22034/JCR.1.1.4.1.4.2]

ایـران در منطقـه و هـم ترویـج فرهنگ ایرانی و یکپارچگی مسـلمانان با یکدیگـر. با این حـال می‌توان رویکرد اسـتراتژیک را بـا نـگاه مدیریـت گردشـگری تلفیـق کـرد، چرا کـه نگاه‌های مجـزای ایـن دو رویکـرد ممکن اسـت در ادامه مشـکلات دیگـری را نیـز سـبب شـود. لـذا بـدون توجـه بـه ایـن سـیل عظیـم گرایش‌هـای معنـوی و تجـاری کـردن سـفری که ماهیتـا بـر پایـه اعتقـادات دینی اسـتوار اسـت، تمرکـز صرف بـر آمارهای کمـی و تأکید ترویجـی به اجتماع شـیعیان، در میانـهٔ راه و مشـکلات پیـش آمـده دچـار تزلزل خواهد گشـت. در این راسـتا الـزام و اجبار به رفتار قهرآمیـز و محدودکننده بـا هـدف عـدم حضـور گردشـگران در ایـن روزهـا می‌گیرنـد آن هنـگام می‌شـود کـه از جنبـهٔ دیگر شـاهد اثـرات منفی ایـن رفتـار قهرآمیـز خواهیـم بـود. بـه ویـژه در سـفرهای معنـوی کـه بدنه اعتقـادی دینـی دارنـد، اثـرات منفی بیـش از پیـش نمـود می‌یابـد.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

معنویـت بـه مفهومـی گرایش‌هـای روانـی و غیـر مـادی، بـا مفاهیـم مدیتیشـن و یـوگا و بهره‌منـدی از حس و اتمسـفر فضـای مقـدس در سـال‌های اخیـر رو بـه افزایـش می‌باشـد. مکان‌هـای مقدس شـاهد حضور سـیل عظیمـی از افـرادی هسـتند کـه بـدون هیـچ آگاهـی و شـناختی از آن مذهـب صرفـا می‌خواهنـد در آن مقصـد و آن مـکان حضـور فیزیکی داشـته باشـند. در ایـن راسـتا ایـن دیـدگاه مطـرح اسـت کـه نبایـد نـگاه عقـب گـرد بـه گردشـگری انبـوه مطرح شـود، نبایسـتی بـه هـر قیمتی بـا ورود هر گردشـگر به یک منطقـه موافقت نمـود، چرا کـه از ظرفیت‌های فیزیکـی و موقعیت منطقـه گرفتـه تـا آیین‌هـا و آداب و رسـوم ویـژهٔ اعتقـادی کـه در زمینـه آن رویـداد مذهبی وجـود دارند، همگی بایسـتی مـورد احتـرام، ارزش و توجـه و دقـت قـرار گیـرد. از ایـن رو به هر قیمت نبایـد تعداد زائرین یا گردشـگران اربعیـن را افزایش داد. از نـگاه دینـی و اعتقـاد شـیعه نیـز این امر مسـلم اسـت که جایـگاه والای امام‌حسین علیه‌السـلام نیازی بـه این حجم بـالای زائـر یـا مسـیری نمایشـی نـدارد. ایـن دیـدگاه بسـیار مهم اسـت. اثـرات منفـی آن بیـش از پیـش خواهد بـود چرا کـه نیازهـای معنـوی و انگیزه‌هـای معنـوی بـا دیـدگاه مدرنیتـه در عصـر جدید افـراد را به این سـمت و سـو می‌کشـاند کـه بـه هـر قیمتـی شـاهد افزایش تعـداد گردشـگران باشـیم و هـر سـال بـه دنبـال افزایـش دادن و بالا بـردن ایـن آمار اقـدام کنیـم. اگـر ایـن دیـدگاه و تفکرات عصر مدرنیتـه با محوریت رویکـرد معنوی به سـفرهای مقدس بر زیـارت اربعین چیـره گـردد در سـال‌هـای آتـی شـاهد رفتارهـای منفـی و چه بسـا آثـار مخـرب آن هم به لحـاظ فرهنگـی و اجتماعی اعتقادی و زیسـت‌محیطی باشیم.

بایسـتی ایـن موضـوع از دو جنبـه بررسـی شـود، یکـی افزایـش گرایش‌هـای معنـوی و سـفر بـه مکان‌هـای مقـدس در جهـان اسـت، بدیـن مفهـوم کـه هـر جا تبلیـغ سـفرهای معنـوی می‌شـود، مـورد توجـه قـرار می‌گیـرد و امروزه شـاید دیـن و اعتقـاد معیـار اصلـی نیسـت، بلکه فرآیند حضـور در مکان مقـدس و همراه شـدن بـا افراد و جمعیت هـدف اصلی اسـت. انسـان عصـر مادی‌گرایـی کـه غـرق در صنعت و مدرنیته اسـت، فاصله بیشـتری بـا روح و معنی اصلی خویشـتن و زندگـی پیـدا کـرده و گویـی نیـاز بیشـتری هـم بـه سـفر دارد، تـا از طریق سـفر و حرکـت بتواند نیـاز معنـوی را تأمین کنـد. انسـان در طـول زندگـی بـه ویژه از طریق سـفر بـه دنبال معنویت می‌گـردد. معنویت نیاز هر انسـان اسـت، نیازهای معنـوی انسـان از حـس نیـاز بـه اسـتراحت ذهنـی و تمرکز گرفته تـا اتصال به خالق هسـتی و ارتبـاط با طبیعت، همگی نیازهـای معنـوی هسـتند. بـی تردیـد ابـر رویـداد اربعین حسـینی مصـداق و تجلی گاه بـروز معنویت اسـت. بـرای همه انسـان‌هایی کـه بـه ویـژه در عصـر حاضـر زندگـی می‌کننـد، خلأ بیشـتری بـه مضامین معنـوی و غیـر مادی احسـاس می‌کننـد. معنویـت را نـه بـه عنـوان یـک مفهوم لوکـس و تجملی، بلکه ماهیت و نیاز اساسـی انسـانی اسـت. بـا این حال رویکردهـای جدیـدی کـه در عصـر حاضـر بـه معنویـت و سـفر بـه مکان‌هـای مقدس شـکل گرفتـه اسـت، گویی ضد خویـش گام برداشـته و مخـل اصلی آن شـده‌اند.

اگرچـه در نـگاه کمی‌گرایـی، و آمارهـای منتسـب بـه سـازمان جهانـی گردشـگری افزایش تعـداد بازدیدکننـدگان از یک

[Downloaded from jcr-sj.com on 2026-10-05]
[DOI: 10.22034/JCR.1.1.4.1.4.2]

رویـداد و مقصـد خـود عاملـی بـرای ارزشـیابی بـه شـمار مـی‌رود، با ایـن حال ایـن نگاه نتیجه اقتصـادی به همـراه خواهد داشـت، امـا تحقیقـات در حوزهٔ گردشـگری گویای این مطلب اسـت کـه افزایش درآمدهای اقتصادی ناشـی از گردشـگری بـه هـر قیمتـی، صـرف تمرکز بـر درآمدزایـی در آینده نـه چنـدان دور، عواقـب خطرناکی را بـرای جامعهٔ محلی بـه همراه خواهـد داشـت. اگرچـه افزایـش درآمدهـای اقتصـادی ناشـی از افزایـش تعـداد گردشـگران بـر بـازه زمانـی کوتاه مـدت با شـیب بالایـی رشـد می‌کنـد، با ایـن حال نارضایتـی جامعهٔ میزبان، آسـیب محیط‌زیسـتی فرهنگی و اجتماعـی، تهدید بـرای رفـاه و آسـایش سـاکنین، و همچنین آسـیب بـه اصالـت را در پی خواهد داشـت.

مدیریـت بـه مفهـوم مانع شـدن، محدودیت و یا مخالفت نیسـت، به ویـژه در جامعه متقاضی پیـاده‌روی اربعین شـاید این مهـم ضـرورت بیشـتری داشـته باشـد. بـر ایـن اسـاس مدیریـت گردشـگرانی که عـازم اربعین می‌شـوند اگـر با سـازوکار صحیـح صـورت پذیـرد خـود امـری پیش‌گیرانـه در رفتار قهرآمیز آینـدهٔ جامعه میزبـان اربعین خواهـد بود.

اگرچـه اعتقـادات مذهبـی بسـتر اصلـی شـکل‌دهی این سـفر هسـتند، با ایـن حـال بـا رویکردهـای جدیدی کـه ایجاد شـده اسـت نمی‌تـوان از اثـرات منفـی آن در آینـده در امـان بـود. لـذا اقداماتـی بـرای جلوگیـری از تجـاری سـازی سـفر معنـوی پیـاده‌روی اربعیـن پیشـنهاد می‌گـردد کـه هـم از سـوی جامعهٔ میزبـان و هم مهمان بایسـتی مـورد توجـه قرار گیـرد. از ایـن رو یکپارچگـی میـان رویکردهـای مدیریت گردشـگری و نگاه‌های اسـتراتژیک به ایـن رویداد مـی تواند مؤثر واقع گـردد.

- یکپارچه‌سازی سیستم مدیریت گردشگری در کشور
- ارائهٔ برنامهٔ یکپارچه و مدرن مدیریت گردشگری
- طولانی‌تر نمودن رویداد اربعین
- ایجاد مقصدهای مکمل در ایران در نواحی جنوبی کشور
- نیاز به سازوکارهای مدیریت مقصد گردشگری مذهبی از سوی جامعهٔ میزبان
- نیاز به برنامه‌ریزی با هدف مدیریت ورودی‌ها به مقصد
- نیاز به ارائهٔ سازوکار و قوانین از سوی جوامع میزبان و مهمان
- برنامه‌ریزی و ابلاغیهٔ جامعهٔ میزبان به متقاضیان سفر
- تبلیغات صحیح
- بهره‌گیری صحیح از رسانه‌های اجتماعی با هدف اعتلای سفر اربعین
- آگاهی بخشی فرقه‌های نوظهور معنویت در سفر پیاده‌روی اربعین
- ایجاد و الزام به رعایت و ادای احترام با بهره‌گیری از اعتقادات شیعیان
- ارائهٔ متغیرهای معنوی سفر پیاده‌روی اربعین
- اعطـای تسـهیلات سـفر بـه عتبـات عالیـات در سـایر زمان‌هـا در طـول سـال ـ بـا هـدف کاهـش تراکـم و ترافیـک سـفر در اربعین

[Downloaded from jcr-sj.com on 2026-10-05]

[DOI: 10.22034/JCR.1.1.4.1.4.2]

تصویر ۲. پیاده روی اربعین به سمت کربلا. مأخذ: https://isignal.ir

منابع

ـ پژوهشکدهٔ حج و زیارت(۱۳۹۴)، مجموعه مقالات اربعین. تهران: انتشارات معارف.
- Apostolakis, A. (2003). The convergence process in heritage tourism. Annals of Tourism Research, 30(4), 795–812.
- Che, Deborah,. Sirkaya , Gregory, (2006). Sustaining production and strengthening the agritourism product: Linkages among Michigan agritourism destinations, Agriculture and Human Values, Volume 22, Issue 2, PP: 225-234.
- Chhabra, D., Healy, R., and Sills, E. (2003). Staged authenticity and heritage tourism. Annals of Tourism Research, 30(3), 702–719.
- De Kadt, , Emanuel, (1979), Tourism: Passport to Development?, Oxford University Press: New York.
- Giulia Parola et al., "Nurturing Compassion, Synchronizing Hearts: A Randomized Controlled Trial to Explore VR Potential in Inducing Self-Transcendent Emotions," 2024.
- Lundup, Tashi(2020), The Sacred and the Secular: Exploring Mass Tourism Encounters The Sacred and the Secular: Exploring Mass Tourism Encounters at Lamayuru Monastery in Ladakh, HIMALAYA 39(2). Available at: Available at: https://digitalcommons.macalester.edu/himalaya/vol39/iss2/14.
- Mas'ud, Muhamad Ali, Mohammad Nor Ichwan, Syariif Ahmad Ja'far Shoodiq, Dliya'uddin Achmad(2025), Transformation of the Spiritual Paradigm in Formal and Non-Formal Religious Interaction in the Modern Era, Jurnal Sosiologi Agama dan Teologi Indonesia, Vol. 3, N. 1.
- Yung-Hang Bruce Lai, (2024) "Representations of Christianity in Chinese Independent Cinema: Gan Xiao'er's Post-socialist Religious Critique," Religions 15, no. 4 .

COPYRIGHTS
Copyright for this article is retained bye the authors with publication rights granted to Journal of Critical Reviews (JCR); The Iranian Journal of Critical Studies in Place. This is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (https://creativecommons.org/version4/)

[Downloaded from jcr-sj.com on 2026-10-05]

[DOI: 10.22034/JCR.1.1.4.1.4.2]